

İSVİÇRE HUKUKUNDA DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE

Dr. Hüseyin PEKİN (*)

1. Anayasal Güvence

İsviçre'de **din ve vicdan özgürlüğü**, iç hukuk ve ayrıca uluslararası hukuk düzenlemeleri ile de çok yönlü olarak güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede, Kanton Anayasalarında, eski Federal Anayasanın Md. 27 f 3, Md. 49 ve Md. 50 sinde ve bunlar gibi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Md. 9 unda, BM - Pakt II'nin Md. 18 ve Md. 27 sinde güvenceler getirilmiştir. Yeni İsviçre Anayasası da, **din ve vicdan özgürlüğünü Md. 15** ile güvence altına almıştır. Bütün bu güvencelerin ortak gerekçesi, **"insanın inancının varlığının özünü oluşturması, bu niteliği ile de Devlet erkinin veyahutta sair sosyal güçlerin sürekli korkutması ile karşı karşıya gelmesinden ötürü, korunmasına gereksinim duyulmasıdır"**.

2. Tarihsel Gelişme

İsviçre'de **din ve vicdan özgürlüğünün** tarih sürecindeki gelişimi en somut biçimde, kilise ve devlet ilişkilerinin gözler önüne serilmesiyle açıklığa kavuşturulabilecektir. Bu açıdan bakıldığında, 18 inci yüzyılın sonlarına kadar İsviçre Kantonlarında **"inanç birliği zorunluğu"**nun egemen olduğu, örneğin 1798 tarihli ilk Helvetik Anayasa'da bu özelliğin çok açık biçimde vurgulandığı görülmektedir.

(*) Hukukçu, İsviçre

Bu tarihten sonra yapılan 1848 Anayasasında ise, “bireysel inanç özgürlüğü” yerine, “inanç barışı”nın ön plana çıkartıldığına tanık olunmaktadır. “Bireysel inanç özgürlüğü” de, ilk kez, bugünkü Anayasada yer aldığı biçimiyle, 1874 Anayasasında karşımıza çıkmaktadır. Eski Anayasanın Md.50 f 2 deki (yeni Anayasanın Md. 72 f 2 si) düzenleme biçimi, 19 uncu yüzyılın ilk yarısındaki dinsel çatışmalara karşı doğan toplumsal tepkinin ürünüdür. Bu düzenleme, dinsel barışın korunması amacıyla, Federasyona veya Kantonlara, polis gücüne başvurabilme yetkisi vermektedir.

3. Din ve Vicdan Özgürlüğü Güvencesinin İçeriği

a) Konu yönünden güvence

aa) İnanç ve vicdan özgürlüğü

(1) İnanç ve vicdan özgürlüğü, bireylerin Tanrı ile olan ilişkileri konusunda, özgür istence sahip olmaları demektir. Bu bağlamda herhangi bir inancı olmayan ateistler de din ve vicdan özgürlüğü şemsiyesinin koruması altındadır.

(2) Din özgürlüğü kavramı, genelde “dünya görüşü” (Weltanschauung) veyahutta “yaşam biçimi” özgürlüğünü de içermektedir (1).

bb) İbadet özgürlüğü

Eski İsviçre Anayasasının Md. 50 f1 i (Yeni Anayasanın Md. 15 f2 si) ibadet özgürlüğünü güvence altına almaktadır. Din özgürlüğünün doğal parçası olan ibadet özgürlüğü toplu halde olduğu gibi (hristiyanların kilisede pazar âyinleri, müslümanların camide cuma namazları) bireysel olarak ta yerine getirilebilir.

---

(1) Yeni İsviçre Anayasasının Md. 15 f 2 sinde “dünya görüşü” (Weltanschauung) kavramı açıkça yer almıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Md. 9 f 1 inde, bu kavram, güvence altına alınmıştır. Fransızca özgün metinde “conviction”, İngilizcesinde sadece “belief” sözcükleri geçmektedir.

İbadet özgürlüğü, diğer hukuk dalları ile çelişkili durumlar yaratabildiğinden, sınırları, uygulamada oynamalar gösterebilmektedir (2).

cc) İnanç-vicdan ve ibadet özgürlüklerinin uygulanması

Din, vicdan ve ibadet veyahutta "dünya görüşü" özgürlüklerinin yasalarda tanınmış olması yeterli olmayıp, aynı zamanda bu özgürlüklerin uygulamalara yansımaları da önem taşımaktadır. Ve bu özgürlüklere, yeme-içme, giyim-kuşam ve sair dinsel davranış kuralları uygulamaları da dahildir.

Federal Mahkeme, müslüman kadın ve kızların dışarıda kapalı giysilerle gezmelerini buyuran (tesettür) Kuran'a dayalı kurallara uyulmasını, din ve vicdan özgürlüğü gereği olarak nitelemiştir. Aynı şekilde, Türk kızının zorunlu yüzme derslerinden muaf tutulması isteminin reddini de din ve vicdan özgürlüğünün ihlali saymıştır (Federal Mahkeme Kararı 119 I a 178 ff) (3).

Federal Mahkemenin başka bir kararına göre, "din ve vicdan özgürlüğüne, kişilerin kendi dinsel inançlarına yandaş kazanabilmeleri için propaganda yapabilmeleri, hatta başka dinsel inançları eleştirebilmeleri de dahildir. Ancak yapılan dinsel propagandanın biçimi ve şiddeti, çeşitli inançlar arasında kurulan" dinsel barışı "bozacak boyutlara varamaz" (Federal Mahkeme Kararı 118 I a E 4c S.56).

b) Şahıslar yönünden güvence

İnanç, vicdan ve ibadet özgürlüğünün önemli insan haklarından olmasının doğal sonucu, şahısların güvence altına alınmasıdır. Öte yandan tüzel kişiler de - salt dinsel amaçlı olmaları halinde - korunurlar.

- (2) Yeni İsviçre Anayasasının Md. 15 f 2 sinde "ibadet özgürlüğü"ne açıkça yer verilmiş değildir. Anayasa koyucu bunu "din ve vicdan özgürlüğü" içerisinde düşünmüş olmalıdır.
- (3) Bu konu ülkemiz din uzmanları arasında tartışmalıdır; değişik yorumlar yapılmaktadır.

Küçüklerin dinsel eğitimlerini ana-babaları belirler. İsviçre eski Anayasasının Md. 49 f 3 üne göre çocuklar, 16 yaşlarını tamamlamaları ile birlikte kendi özgür istençleri ile dinlerini ve ibadet biçimlerini seçebilirler. Bu husus İsviçre Medeni Yasası'nın Md. 303 f 3 ünde düzenlendiği için ayrıca yeni Anayasada yer almasına gerek görülmemiştir. İsviçrenin de taraf olduğu BM - Çocuk Hakları Devletlerüstü Sözleşmesinin Md. 14 ünde de çocukların düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakları açıkça ifade olunmuştur (Dr. Jörg Paul Müller, İsviçrede temel haklar, 1999 S. 87)

c) İnanç ve vicdan özgürlüğünün özü

İnanç ve vicdan özgürlüğünün özü, kesin biçimde korunmuştur. Aynı şekilde şahısların din veya dünya görüşünü değiştirme özgürlükleri de kesin güvence altındadır. Öyle ki, din değiştirmenin resmi ve dinsel işlemleri gereksiz yere zorlaştırılmaz ve geciktirilemez. Bununla birlikte Federal Mahkemenin bu konuda oldukça toleranslı davrandığı da görülmektedir. Örneğin, Bern Kantonunun, din değiştirmek için **30 günlük bir düşünme süresini** öngören düzenlemesinin Anayasaya uygun olduğunu kararlaştırmıştır (Federal Mahkeme Kararı 104 I a 79 ff, Kiliseden çıkma).

4. Din özgürlüğünün korunmasında Devletin rolü

a) Devletin "Yansızlık" (Laiklik) yükümlülüğü

Devletin çeşitli din ve inançlar karşısında "yansız" kalması, din ve vicdan özgürlüğünün doğal sonucudur. Bireyin Devletten "yansızlık (laiklik) beklemesi, kişi hakkıdır.

Federal Mahkemenin bir kararına göre, Devletin, din ya da dünya görüşü konularında birbirlerine karşıt olan taraflardan birini yasal dayanağı olmadan parasal yönden desteklemesi Anayasaya aykırı görülmüştür. Gerekçesi: "yansızlık"ın ya da "laiklik"in temel kuralı, Devletin egemenlik yetkisine dayalı işlemlerinde, çoğulcu bir toplumda oluşan değişik din ve dünya görüşlerine eşit davranma zorunluluğudur (Federal Mahkeme Kararı 118 I a 46 E 4 e / aa S. 58)

İsviçre'nin hukuk anlayışına göre, Devletin yansızlığı, özellikle, resmî kilisenin kamusal - hukuksal çerçevede tanınması ile sınırlıdır. Bunun dışında "yansızlık" geleneksel fiili durumlarla da sınırlanmıştır. Örneğin pazar günlerinin, tatil günleri olması temelde dinsel kökene dayanmasına karşın, iş hukuku yönünden de tatil sayılması, "din özgürlüğünün ihlâli" olarak düşünülmemiştir.

Federal hükümet ve Federal Parlamento, St. Gallen Kantonunun yaptığı, ilkokullarda hristiyanlık öğrenimini zorunlu kılan yasa, Anayasaya uygun bulmamıştır. Böylece de, devletin yansızlık ilkesine uyması konusu tartışmalı hale gelmiştir.

Halbûki benzer bir durumda İsviçre Federal Mahkemesi'nin kararı doğrultusunda (Kruzifix-Kararı) karar alarak, "resmî okullarda kruzifix bulundurulmasını"

Alman Anayasasının "tarafsızlık" (laiklik) ilkesinin ihlali olduğunu hükme bağlayan kararı, Alman halkının çok şiddetli tepkisini çekmişti. Bu olay da göstermektedir ki Batı Avrupa kültüründe "Devlet ve Kilisenin Ayrılması Gereği"nin (Laiklik), "din ve vicdan özgürlüğünün güvence altına alınması" istemi kadar güçlü biçimde insanların bilinçlerinde yer etmemiştir (Alman Anayasa Mahkemesi Kararı 93, 366 ff; İsviçre Federal Mahkemesi Kararı 116 I a 252 ff (Kruzifix / İsa Haçı Kararı).

Bir boşanma davasında yetkili mahkemenin çocukların velâyetini salt "Yehova Şahidi" olması gerekçesiyle anneye vermemesi kararında Devletin "yansızlık" (laiklik) ilkesi ihlal olunmuştur (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı - Hoffman Kararı).

b) Resmî okullarda Devletin "Yansızlık" yükümlülüğünün toleransı

Eski İsviçre Anayasasının Md. 27 f 3 ü, resmî okullardaki eğitimin dinsel açıdan "yansız" (laik) olacağı hükmünü getirmiştir. Benzer şekilde yeni Anayasasının Md. 15 i de kamu okullarında, özellikle zorunlu ilk öğretimde dinsel konularda "yansızlık" (laiklik) ilke-

sini öngörmektedir. Böyle bir gereksinimin ağırlık merkezini de, yeni Anayasanın Md. 15 f 4 te ifadesini bulan, "hiç kimsenin dinsel öğrenim görmeye zorlanamayacağı" hükmü oluşturmaktadır (4).

Cadro Komünü (Tessin Kantonu), ilkokulların tüm sınıflarında "Kruzifix" (İsa - Haçı) bulundurulacağına dair bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgenin iptaline dair öğrenci velisi tarafından yapılan şikâyet hem Tessin İdare Mahkemesi ve hem de Federal Mahkeme tarafından haklı bulunmuştur. Gerekçesi: Sınıflarda Kruzifix bulundurulması zorunluluğunun, ilkokullarda öğrenimin dinsel açıdan "yansız" olacağı ve inanç ve vicdan özgürlüğü ilkeleriyle bağdaşmaması (Federal Mahkeme Kararı 116 I a 252 ff Kruzifix).

Federal Mahkemenin bir başka kararına göre, müslüman bir bayan öğretmenin dinsel inancının gereği olduğunu öne sürerek derste başına turban giymesi de, "okulda yansızlık" ilkesine aykırıdır. (Federal Mahkeme Kararı 123 I 296 ff / Turban Kararı).

Ancak bir kısım hukukçular Federal Mahkemenin bu kararna katılmamaktadırlar. Onlara göre "dinsel inanç ders sırasında propaganda malzemesi yapılmadığı sürece", islâm dininin buyurduğu biçimdeki giysi de, din ve vicdan özgürlüğü kapsamındadır. Ve hattâ, öğrenciler çok değişik dinsel uygulamalarla karşılaşacakları ve dolayısıyla hoşgörülü olmaya özendirilecekleri için, bunda kamu yararı bulunduğu dahi düşünülebilecektir. Federal Mahkeme bu görüşe katılmamaktadır.

-
- (4) Türkiye'de özellikle bir kısım siyasetçilerin, "biz ülkemizde İsviçre'deki gibi", "din ve vicdan özgürlüğü" istiyoruz" kabilinden bol keseden nutuklar atarken, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Md. 24 f 4 ü ile, ilk ve orta öğrenim okullarında "din derslerinin zorunlu kılınmasına" karşın, İsviçre'de aynı derecedeki okullarda din öğrenimini zorunlu kılmanın Anayasayı ihlal suçu oluşturduğunu bilmedikleri anlaşılmaktadır. Şayet bu gerçeklikten haberleri olmuş olsaydı kuşkusuz, aleyhlerine sonuç doğuracağı için İsviçre örneğini ağızlarına almazlardı.

İsviçre hukuk anlayışına göre, inanç ve vicdan özgürlüğü, okullarda öğrencilerin ve onlar gibi ana-babakalarının bireysel çerçevedeki gereksinimlerini de gözönünde tutmalıdır.

Bir ilkokul öğrencisi müslüman çocuğun babası, okul idaresinden, islâm dinine göre iki ayrı cinsin birlikte havuza girmelerinin yasaklanmış olduğunu ileri sürerek, kızının yüzme derslerinden muaf kılınmasını ister. Babanın dilekçesi Zürih Kantonunun tüm mercilerince geri çevreildiği hâlde, Federal Mahkeme, babaya ve çocuğa hak verir. Gerekçesi: Öğrencinin yüzme derslerinden muaf kılınması isteminin reddi, sadece, çocuğun sağlığı tehlikeye düşerse veya öğrenimine önemli derecede zarar verirse haklı olabilir. (Federal Mahkeme Kararı 119 I a 178 E 8 a s. 194 f (Yüzmé Dersi).

c) Devletin Koruma Yükümlülüğü

Devletin “yansızlık” (laiklik) ilkesinin işlevi, din özgürlüğünün ve azınlık haklarının sağlanmasının güvence altına alınmasıdır. Devletin bu yükümlülüğü, örneğin tutukevleri yönünden çok açık ve seçik olarak kendini gösterir. Bu çerçevede yetkililer, tutukluların ibadet yapabilmelerini veya dinsel kurallara uygun iâşe gereksinimlerinin sağlanmakla yükümlüdürler (örneğin müslüman tutuklulara domuz eti verilmemesi gibi). Öte yandan askerlik hizmeti de dinsel inançlara saygılı olacaktır.

d) Din özgürlüğünün üçüncü kişilere etkisi

Din özgürlüğü ilk planda Devlet organlarını bağlamakla birlikte, buna özel kişilerce de saygı duyulması gerekir.

Dini inancını değiştirdiği için işçinin iş aktinin feshi, halkın kötüye kullanılması olup hukukça korunmaz (Borçlar Yasası Md. 336 f 1 b). Türk kadınının işyerinde dinsel inançları gereğince turban giymesi nedeniyle işine son verilmesi yasaya aykırıdır (Arbon Sulh Hukuk Mahkemesinin SJZ 1991, S. 176 ff 2 kararı).

Evli çiftlerden biri, diğersinin dinsel inançlarına saygılı olmakla yükümlüdür. Ta 1878 yılında Federal Mahkeme, “evli erkeğin dinsel inançlarından dolayı eşi üzerinde dinsel baskı kuramayacağını” hükme bağlamıştır (Federal Mahkeme Kararı 4, 453 E 2 S. 435).

5. İbadet Özgürlüğünün Özel Nedenlerle Sınırlandırılması

a) Yurttaşlık yükümlülüklerinin önceliği

İbadet özgürlüğü, yurtdaşlık yükümlülüklerinin yerine getirilmemesinin haklı nedeni olamaz. Bu alanda, “devlet hukuku” nun önceliği vardır. Anayasal anlamda “yurttaşlık yükümlülükleri” nelerdir? Doktrinde; askerlik, öğrenim zorunluluğu, mahkemelerde tanıklık yapılması zorunluluğu, başlıca yurtdaşlık yükümlülükleridir. Yasa koyucunun, yurtdaşlık yükümlülüklerini belirlerken, inanç ve vicdan özgürlüğünü de gözönünde tutması gereği tartışmasız kabul olunmaktadır (Federal Mahkeme Kararı 117 I a 311 E 2b S. 315).

b) Askerlik yükümlülüğünün özelliği

Eski Anayasanın Md. 49 f 5 i ile askerlikle ilgili Md. 18 f 1, Yeni Anayasanın Md. 59 f 1 i ile ilgili şiddetli tartışma, 1996 yılında yürürlüğe giren yasa ile çözüme bağlanmıştır.

Bu yasa, askerlik yükümlülüğünün dinsel inançla bağdaşmaması hâlinde, onun yerine sivil hizmet yapılabilmesi olanağını sağlıyordu. Askerlik yasasında yapılan bir başka değişiklik, silâhsız askerlik hizmeti yapılabilmesi seçeneğini de getiriyordu.

Böylece yasa koyucu, din özgürlüğü gereklerini askerlik alanında dahi güçlendirmiş oluyordu.

c) Sivil kurumların önceliği

Eski Anayasanın Md. 49 f 4 ü ile (yeni Anayasanın Md. 15 f 1 inde açıkça belirtilmemiştir) yurtdaşlık veya siyasal hakların kul-

lanımının dini kurallar veya koşullarla sınırlandırılmıyacağı hükmü getirilmiştir. Bu çerçevede evlilik, mezarlıklar gibi sivil kurumlar Devlet tarafından düzenlenir.

d) Dinsel inançlar nedeniyle ceza verilmesi yasası

Eski Anayasa Md. 49 f 2 (yeni Anayasa Md. 15 f 4) ile dinsel inançlar nedeniyle ceza verilmesi yasaklanmıştır. Bununla birlikte kilise örgütleri kendi alanlarında belirli bazı yaptırım güçleri (müeyyide) uygulayabilmektedirler (Vaftiz yapılmasının reddi, afazoz gibi). Özellikle Katolik Kilisesi içerisinde insan hakları uygulaması eskiden olduğu gibi hâlen de çözüme bağlanabilmiş değildir (örneğin Roma-Katolik Kilisesinin kadın-erkek eşitliğini bir türlü içine sindirememesi gibi).

6. Kantonlardaki Kilisenin Üstünlüğü Konusu

a) Yeni Anayasanın Md. 72 f 1 i gereğince, devletle kilise arasındaki ilişkileri düzenleme yetkisi Kantonlara aittir. Federal Anayasadaki “**inanç ve vicdan özgürlüğü**” maddesi sadece dinsel amaçlı dernekler kurulabilmesi özgürlüğünü güvence altına almaktadır.

b) Kantonal düzeydeki düzenlemelerin ayrıntıları birbirinden değişiklikler göstermekle birlikte, aralarında şu ortak özellikler vardır:

- İki kantonda (Cenevre ve Neuchâtel) kilise ve devlet sözcüğün tam anlamında birbirinden ayrılmıştır; dinsel amaçlı tüm dernekler özel hukuka tâbidir.

- Geriye kalan kantonlarda, **Evangelist-Reformcu** ve **Roma Katolik** kiliseleri ile kısmen de **Katolik Kilisesi** ve musevi topluluğu, kamusal-hukuksal olarak tanınmışlardır.

c) Kantonal kilise düzenlemelerinden değişik bir düzenleme yapılabilmesi için Federal Hükümetten ruhsat alınması gerekmektedir.

7. Kilise Vergisi Yükümlülüğü

Kiliselerin kamu hukuku süjesi olarak tanınmalarının pratik yönden en önemli sonucu, vergi koyabilme yetkilerinin olması ve yahutta devletten parasal yardım sağlayabilmeleridir. Bu husus, yeni Anayasanın Md. 15 f 1 inden dolayı olarak çıkartılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Dr. Jörg Paul Müller, Bern Üniversitesi Profesörü, İsviçre'de Temel Haklar, 1999
Din ve Vicdan Özgürlüğü Bölümü, S. 80 ve diğerleri.